

Inleiding

'Ieder kunstenaar is wel op zoek naar zijn eigen waarheid', schrijft Albert Camus (1913-1960) in het essay 'L'enigme' uit de bundel *L'été* (1954): 'Als hij groot is, brengt ieder kunstwerk hem er dichterbij, of cirkelt in ieder geval steeds dichterbij dat centrum, die verborgen zon waarin alles ooit in vlammen op moet gaan. Als hij middelmatig is, verwijderd ieder kunstwerk hem ervan en het centrum is dan overal, het licht raakt versnipperd.'¹ Wordt het schrijverschap van Camus – die zichzelf eerder als kunstenaar dan als filosoof beschouwde – zelf ook gedreven door een verborgen zon, waar zijn werk steeds dichterbij omheen cirkelt?

Er is over Camus' oeuvre zowel gesteld dat het uiteenvalt in de twee thema's absurditeit en revolte², als dat een dergelijke thematische indeling van zijn werk de veelkleurige rijkdom van zijn denkwereld door een teveel aan abstractie tekort zou doen³. Voor beide beweringen is veel te zeggen. Ontegenzeggelijk zijn de ervaringen van absurditeit en revolte de bepalende thema's in het denken van Camus, en evenzeer kunnen in zijn oeuvre nog vele andere thema's (zoals de zon, schuld, rechtvaardigheid, solidariteit, de dood, vrijheid, liefde, eenzaamheid en ballingschap) worden ontdekt. Maar toch valt er in het denken van Camus ook een bepaalde eenheid te ontdekken, waaruit de verschillende thema's af te leiden zijn. In dit boek wil ik werken vanuit de gedachte dat zowel de absurditeit als de revolte (evenals de overige thema's die men in zijn werk nog gemeend heeft te ontdekken), uiteindelijk terug te voeren zijn tot één overkoepelende ervaring en gedachte die Camus steeds weer in nieuwe vormen

---

1. Albert Camus, *De zomer* (Paul Brand; Bussum 1970) 115. Oorspronkelijke titel: *L'été* (Gallimard; Parijs 1954). Vertaling door T. Van der Stap.

2. De termen 'revolte' en 'opstand' (en soms 'verzet') worden in dit boek door elkaar gebruikt en zijn inwisselbaar. Dat komt mede door de Nederlandse vertaling van Camus' essay *L'homme révolté* als *De mens in opstand*. In hoofdstuk 3 zal de term – als tegenhanger van de revolutie – nader worden toegelicht.

3. Zie o.a.: dr. R. Bakker, *Albert Camus* (H. Veenman en Zonen N.V.; Wageningen 1966) 7.

heeft geprobeerd te verwoorden en wat ‘de breuk in de mens’ genoemd zou kunnen worden. Deze breuk voltrekt zich op verschillende manieren en bepaalt volgens Camus in fundamentele zin de menselijke conditie. Vanaf het moment dat de breuk tussen mens en wereld zich voltrekt, voelt de mens zich een vreemde in de wereld waarin hij geworpen is en te leven heeft. Hij ervaart hoe zijn verlangen naar eenheid en zijn vragen naar zin en betekenis frontaal in botsing komen met een versplinterde, onredelijke en zwijgende wereld die hij niet kan aanvaarden. En behalve met de wereld kan de mens – als ‘enige schepsel dat weigert te zijn wat het is’⁴ – ook met zichzelf niet samenvallen. Het is die fundamentele ervaring van vervreemding en gebrokenheid die aan de basis van de absurditeit ligt, maar waarin eveneens de kiem voor de revolte ligt besloten. Zowel de absurditeit als de revolte worden dus uit deze ‘breuk in de mens’ geboren en zijn op deze manier gezien loten aan diezelfde stam. Tussen absurditeit en revolte bevindt zich zelfs een ‘logische’ overgang; de revolte volgt bij Camus uit de doordenking van de absurditeit. Waar de absurditeit vooral de negatieve ervaring van deze gebrokenheid behelst, krijgt in de revolte een positieve reactie op deze ervaring vorm; middels de (solidariteit van de) revolte probeert Camus de (eenzaamheid van de) absurditeit te overwinnen en achter zich te laten.

Er zit dus een ontwikkeling in het denken van Camus die van de absurditeit naar de revolte en daarmee van de eenzaamheid naar de solidariteit leidt. Reeds in 1938 had Camus in een kritische bespreking van Sartres roman *La nausée* gesteld dat het hem – in vermeende tegenstelling tot Sartre – niet ging om de constatering dat het leven absurd was, maar om de consequenties die daaruit dienden te worden getrokken: ‘Constateren dat het leven absurd is mag geen eindpunt zijn maar slechts een begin.’⁵ En toen Camus in 1957 in Stockholm de Nobelprijs voor Literatuur in ontvangst nam, verklaarde hij dat hij reeds bij aanvang van zijn oeuvre een welomschreven plan had: hij wilde eerst de negatie tot uitdrukking brengen, maar wist tegelijkertijd dat de mens in die negatie niet kon

---

4. Albert Camus, *De mens in opstand* (4de druk, Uitgeverij Olympos; 2010) 17. Oorspronkelijke titel: *L’homme révolté* (Gallimard; Parijs 1951). Vertaling door Martine Woudt.

5. Camus’ bespreking van *La nausée* (‘Critique de “La nausée” de Jean-Paul Sartre’) verscheen in de *Alger républicain* van 20 oktober 1938. Geciteerd in: Olivier Todd, *Albert Camus. Een leven* (Uitgeverij De Bezige Bij; Amsterdam 2000) 205. Oorspronkelijke titel: *Albert Camus. Une vie* (Gallimard; Parijs 1996). Vertaling door Marianne Kaas en Frans de Haan.

leven.⁶ Vrij vertaald verklaarde Camus hiermee dat hij aan het begin van zijn schrijverschap al wist dat er op de (ervaring van de) absurditeit die hij aanvankelijk zo scherp en invoelbaar wist te articuleren, een antwoord geformuleerd moest worden. Dat antwoord vindt Camus in de revolte; het thema dat de tweede fase van zijn schrijverschap bepaalt, maar dat eigenlijk ook al in de eerste ('absurde') fase van zijn schrijverschap voortdurend doorschemert. Ik zal de thema's absurditeit en revolte in afzonderlijke hoofdstukken als zelfstandige thema's bespreken, maar ook verkennen hoe ze samenhangen en op elkaar betrokken zijn, en op welke wijze de revolte volgt en het antwoord kan zijn op de (ervaring van de) absurditeit. Omdat de ontwikkeling in het denken van Camus de eenheid van zijn oeuvre niet in de weg staat, kunnen in dit boek zowel de eenheid als de ontwikkelingsgang van zijn filosofie worden gethematiseerd.

Daarbij zijn twee algemene opmerkingen op voorhand van belang. De eerste is de fundamentele ambiguïteit die het hele oeuvre van Camus doortrekt. 'Wat een reden om te leven genoemd wordt, is tegelijk een uitstekende reden om te sterven'⁷, schrijft Camus in *Le mythe de Sisyphe*. Licht en donker, wanhoop en vreugde, levensaanvaarding en levensafwijzing zijn volgens Camus ervaringen die niet zonder elkaar kunnen bestaan en het hele leven doortrekken. Camus schetst de mens in zijn onoplosbare conflicten en tegenstrijdigheden; levend tussen vrijheid en gebondenheid, tussen eenzaamheid en solidariteit, tussen *L'exil et le royaume*, tussen hun angst en hun geluk en uiteindelijk tussen leven en dood zelf.⁸ In zijn teksten kunnen net zo goed getuigenissen van wanhoop als van levensvreugde gevonden worden en wisselen passages over ervaringen van harmonie en vervreemding elkaar regelmatig af. Deze dualiteit blijft overeind, omdat het volgens Camus een grondtrek van het leven zélf is en beide ervaringen onlosmakelijk met dat leven verbonden zijn. Camus weigert principieel te kiezen tussen de licht- en schaduwzijde van het leven: 'mijn liefde voor het licht en het leven', schrijft hij in een van de essays uit *L'envers et l'endroit*, 'kan ik maar moeilijk scheiden van mijn heimelijke gehechtheid

---

6. Olivier Todd, *Albert Camus. Een leven* (Uitgeverij De Bezige Bij; Amsterdam 2000) 723-724. Oorspronkelijke titel: *Albert Camus. Une vie* (Gallimard; Parijs 1996). Vertaling door Marianne Kaas en Frans de Haan.

7. Albert Camus, *De mythe van Sisyfus. Een essay over het absurde* (4de druk, Uitgeverij de Bezige Bij; Amsterdam 1967) 10. Oorspronkelijke titel: *Le mythe de Sisyphe. Essai sur l'absurde* (Gallimard; Parijs 1942). Vertaling door C.N. Lijzen.

8. Zie o.a.: Prof. Dr. E.A.D.E. Carp, *De filosofie van een gedesillusioneerde* (Uitgeverij Het Spectrum; Utrecht 1975) 49.

aan die ervaring van wanhoop.⁹ Absurditeit bestaat bij Camus niet zonder levensliefde, vreugde niet zonder wanhoop en de revolte niet zonder verzoening.¹⁰ Op eenzelfde manier kunnen ook de aanvankelijke negatie van de absurditeit en de (positieve) revolte van de mens in reactie daarop naast elkaar bestaan als twee kanten van het leven. Geen van beide polen kan worden verabsoluteerd ten koste van de andere. De mens leeft tussen beide uitersten in en moet balanceren tussen het *ja* en het *nee*; tussen de aanvaarding en de afwijzing van het leven. Uit de wanhoop dat het leven uiteindelijk aan de dood onderworpen is, wordt juist ook de liefde voor het leven geboren. Het hele oeuvre van Camus getuigt van de spanning tussen deze twee krachten die onverenigbaar lijken, maar in het leven van de mens toch samenkomen en in evenwicht moeten worden gebracht. Zijn denken ontkent en bevestigt tegelijkertijd, en tracht zo de elkaar tegenwerkende en uitsluitende uitersten in evenwicht te houden. Precies deze onoplosbare ambigüiteit bepaalt Camus' strijd voor de menselijkheid.¹¹

Daarnaast moet worden opgemerkt dat Camus zichzelf (ondanks de publicatie van een aantal filosofische essays) niet primair als filosoof zag, maar als schrijver. 'De mens denkt slechts in beelden. Als je wijsgeer wilt zijn, schrijf dan romans'¹², schrijft Camus al in 1935 in zijn dagboek. En zeven jaar later vraagt Camus zich in dat dagboek af: 'Waarom ben ik een kunstenaar, en geen filosoof? Dat komt doordat ik denk volgens de woorden en niet volgens de ideeën.'¹³ Het oeuvre van Camus is dan ook zeer divers; hij schreef naast filosofische essays en journalistieke artikelen ook romans, nouvelles en toneelstukken. Deels is dit te begrijpen als gevolg van Camus' verzet tegen ideële of metafysische abstracties die het concrete, tastbare en intuïtieve leven geweld aan zouden doen. Maar ondanks dat Camus bij herhaling over zichzelf stelde geen filosoof te zijn, is het evident dat zijn werk ook van grote filosofische betekenis is en wil ik Camus in dit

---

9. Albert Camus, *Keer en tegenkeer* (8ste druk, Uitgeverij De Bezige Bij; Amsterdam 1976) 80. Oorspronkelijke titel: *L'envers et l'endroit* (1937). Vertaling door A. Maclaine Pont.

10. Zie ook: Bakker, *Albert Camus*, 28.

11. Ibidem, 34. Zie ook: Robert de Luppé, *Albert Camus* (2de druk, Kruseman; Den Haag 1964) 128-130. Oorspronkelijke titel: *Albert Camus* (1958). Vertaald door W. H. Barnhoorn.

12. Albert Camus, *Dagboek. Een keuze uit zijn dagboek aantekeningen 1935-1951* (2de druk, Uitgeverij De Bezige Bij; Amsterdam 1972) 11. Oorspronkelijke titel: *Carnets mai 1934 - février 1942* en *Carnets janvier 1942 - mars 1951* (Gallimard; Parijs 1962 en 1964). Vertaling door Halbo C. Kool.

13. Ibidem, 139.

boek mede daarom toch primair als denker thematiseren. Het is echter goed om daarbij te blijven beseffen dat de filosofische thema's die in zijn werk aan de orde komen, door Camus niet alleen in essays, maar eveneens in romans, nouvelles en toneelstukken tot uitdrukking zijn gebracht. Bij de behandeling van zijn denken in dit boek, zal de literaire fictie van Camus dan ook een grote rol spelen.

Ik begin dit boek met een biografische schets van het leven van Camus (waarin eveneens de belangrijkste invloeden op en publicaties van Camus aan de orde komen), met speciale aandacht voor elementen daaruit die voor zijn oeuvre bepalend zijn geweest. Omdat leven en denken bij Camus intens met elkaar verstrengeld zijn, is een wat uitgebreidere bespreking van diens leven op zijn plaats. Daarna volgt een overzicht van Camus' belangrijkste publicaties. In het tweede hoofdstuk zal ik (de ervaring van) het absurde uitdiepen, dat in de eerste fase van Camus' schrijverschap het belangrijkste thema vormt. Na een intermezzo over de *Lettres à un ami allemand* – een klein en onbekender werk van Camus waarin hij definitief de brug van de eenzaamheid van de absurditeit naar de solidariteit van de revolte slaat – doe ik in het derde hoofdstuk hetzelfde met de revolte. In zowel het tweede als het derde hoofdstuk zal vooral gebruik worden gemaakt van één essay, één roman en één toneelstuk van Camus om het thema van dat hoofdstuk uit te diepen en te expliciteren. In het tweede hoofdstuk over het absurde gaat dat over het essay *Le mythe de Sisyphe* (1942), de roman *L'étranger* (1942) en het toneelstuk *Caligula* (1944). In het derde hoofdstuk over de revolte gaat dat over het essay *L'homme révolté* (1951), de roman *La peste* (1947) en het toneelstuk *Les justes* (1950).¹⁴ Voor zover dat het denken van Camus verheldert en het helpt zijn filosofie in breder perspectief te plaatsen, zal ik af en toe parallellen trekken met andere denkers en schrijvers die Camus hebben beïnvloed of in zijn tijd actief waren. Ook zal ik hier en daar ingaan op de receptie van Camus en de kritiek die op zijn werk is geleverd – van zijn eigen tijd tot in onze tijd. Omdat ik de lijn van het betoog niet te veel wil onderbreken, zal ik dat meestal in de voetnoten doen. Als op deze wijze een helder beeld is

---

14. Deze keuze is in overeenstemming met Camus' eigen 'schrijfplan'. Hij wilde over zowel de absurditeit als de revolte een 'cyclus' (essay, roman en toneelstuk) schrijven. Dus respectievelijk een 'cycle de l'absurde' (met Sisyfus als metafoor) en een 'cycle de la révolte' (met Prometheus als metafoor). Vaak wordt ook het toneelstuk *Le Malentendu* (1945) nog tot de 'absurde cyclus' gerekend, en het toneelstuk *Révolte dans les Asturies* (1936) gezien als een voorloper op het thema van de opstand. Ook het toneelstuk *L'État de siège* (1948) wordt dikwijls nog bij het thema van de revolte ingedeeld.

ontstaan van de belangrijkste thema's en de ontwikkeling in het denken van Camus, zal ik in het besluit nog eens trachten te expliciteren hoe die thema's en ontwikkeling uiteindelijk te herleiden zijn tot Camus' eigen 'verborgen zon', waaromheen zijn hele oeuvre vorm krijgt.